สังคมศึกษากับการสร้างความเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย
Social Studies and Cultivation of a Good Citizen in the Democratic System

วิภาดา พินลา [1*]
Wipada Phinla [1*]

บทคัดย่อ

การสร้างสังคมไทยให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้นั้น คือ คนไทยทุกคนต้องปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ปฏิบัติตนตามกฎหมายหรือกฎกติกาของสังคม เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น รู้จักสิทธิ เสรีภาพ หน้าที่ มีความเสียสละในเรื่องที่จำเป็นเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมในสังคมและประเทศชาติ ซึ่งการสร้างความเป็นพลเมืองดีดังกล่าวจำเป็นต้องใช้การศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญในการขัดเกลาพลเมืองไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยการหล่อหลอมนักเรียนผ่านการจัดการเรียนรู้ในรายวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โดยที่ครูผู้สอนจะต้องปลูกฝังให้มีทัศนคติและค่านิยมที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างสงบสุข เพื่อให้เด็กและเยาวชนซึ่งเป็นพละกำลังขับเคลื่อนประเทศชาติในอนาคต โดยใช้วิธีการแก้ปัญหาร่วมกัน รวมถึงการรู้จักปฏิบัติตนท่ามกลางความหลากหลายทางความคิด วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจและการเมืองให้เป็นพลเมืองในโลกยุคโลกาภิวัฒน์

คำสำคัญ : สังคมศึกษา, ความเป็นพลเมืองดี , วิถีประชาธิปไตย

Abstract

Creating a Thai society to peacefully live together requires all Thai people to behave as good citizens in a democratic system with the King as Head of State. Citizens are to behave according to the law or the rules of society, and show respect for human dignity and responsibility for themselves and others, recognize their duty and rights for freedom including sacrifice themselves for the benefit of the whole society and the nation. The cultivation of good citizenship requires education to function as an important process in cultivating Thai citizens to become perfect. This can be achieved by nurturing students through the learning management of social studies courses through religion and culture. The teachers need to instill suitable values and attitudes for students to live with other people in peace. This will encourage children and youth to become a driving force to solve common problems for the country in the future, including individuals' behaviors to live among citizens with diverse ideas, culture, society, economy and politics. Then Thai citizens can become globalized citizens.

Keywords : Social Studies, Good Citizenship, Democratic System

[1] อาจารย์สาขาการสอนศิลปศาสตร์ (การสอนสังคมศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
[*] Corresponding author : Phinla_95@hotmail.com

การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาคืออะไร

การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา คือกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม อันประกอบไปด้วย 5 กลุ่มสาระ ได้แก่ 1. ศาสนา ศีลธรรมและจริยธรรม 2. หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต 3. เศรษฐศาสตร์ 4. ประวัติศาสตร์ 5. ภูมิศาสตร์ กล่าวคือมีลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ มนุษย์กับสังคม มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การดำรงชีวิตทั้งในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยที่มนุษย์นั้นต้องปรับตัวตามสภาพแวดล้อมรอบด้านท่ามกลางทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้ทันการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์และเหตุปัจจัยต่างๆ ภายใต้หลักคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนบทบาท หน้าที่ของความเป็นพลเมืองที่ดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจในตนเองและผู้อื่นรวมถึงสามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบสุข ซึ่งตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (กระทรวงศึกษาธิการ. 2552 : 3) ได้กล่าวถึง การสร้างนักเรียนให้เป็นพลโลก หรือพลเมืองโลก (Global Citizen) ไว้ในวิสัยทัศน์ของหลักสูตร ดังนี้ “หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคน ซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุล ทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็น พลเมืองไทย และเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพและการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อว่า ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ” ดังนั้นครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมยุคศตวรรษที่ 21 จำต้องศึกษาให้เข้าใจถ่องแท้ถึงหลักการ แนวคิดทฤษฎีความเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตยเสียก่อนจึงสามารถลงมือปฏิบัติหรือสร้างกิจกรรมไปสู่ผู้เรียนเพื่อให้บรรลุในเป้าหมายที่กำหนดให้ทันความก้าวหน้าของสังคมที่มีความเป็นพลวัตร สอดคล้องกับวิจารณ์ พานิช (2555: 16-21) ได้กล่าวถึงทักษะเพื่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ว่าสาระวิชามีความสำคัญ แต่ไม่เพียงพอสำหรับการเรียนรู้เพื่อมีชีวิตในโลกยุคศตวรรษที่ 21 ปัจจุบันการเรียนรู้สาระวิชา (content หรือ subject matter) ควรเป็นการเรียนจากการค้นคว้าเองของนักเรียนโดยครูช่วยแนะนำและช่วยออกแบบกิจกรรมที่ช่วยให้นักเรียนแต่ละคนสามารถประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของตนเองได้ สาระวิชาหลัก (Core Subjects) ประกอบด้วย ภาษาแม่ และภาษาสำคัญของโลก ศิลปะ คณิตศาสตร์ การปกครองและหน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ โดยวิชาแกนหลักนี้จะนำมาสู่การกำหนดเป็นกรอบแนวคิดและยุทธศาสตร์สำคัญต่อการจัดการเรียนรู้ในเนื้อหาเชิงสหวิทยาการ (Interdisciplinary) หรือหัวข้อสำหรับศตวรรษที่ 21 โดยการส่งเสริมความเข้าใจในเนื้อหา วิชาแกนหลัก และสอดแทรกทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เข้าไปในทุกวิชาแกนหลัก ดังนี้

1. ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม จะเป็นตัวกำหนดความพร้อมของนักเรียนเข้าสู่โลกการทำงานที่มีความซับซ้อนมากขึ้นในปัจจุบัน ได้แก่ ความริเริ่มสร้างสรรค์และนวัตกรรม การคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา และการสื่อสารและการร่วมมือ

2. ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี เนื่องด้วยในปัจจุบันมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อและเทคโนโลยีมากมาย ผู้เรียนจึงต้องมีความสามารถในการแสดงทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณและปฏิบัติงานได้หลากหลาย โดยอาศัยความรู้ในหลายด้าน ได้แก่ ความรู้ด้านสารสนเทศ ความรู้เกี่ยวกับสื่อและความรู้ด้านเทคโนโลยี

3. ทักษะด้านชีวิตและอาชีพ ในการดำรงชีวิตและทำงานในยุคปัจจุบันให้ประสบความสำเร็จนักเรียนจะต้องพัฒนาทักษะชีวิตที่สำคัญ ได้แก่ ความยืดหยุ่นและการปรับตัว การริเริ่มสร้างสรรค์และเป็นตัวของตัวเอง ทักษะสังคมและสังคมข้ามวัฒนธรรม การเป็นผู้สร้างหรือผู้ผลิต (Productivity) และความรับผิดชอบเชื่อถือได้ (Accountability) และ ภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ (Responsibility)

การพัฒนาผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 จึงควรมุ่งเน้นหลักสูตรในสถาบันการศึกษาให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ดีในระบอบประชาธิปไตยให้ครอบคลุมวิชาต่างๆ ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ วรรณคดี ปรัชญา กฎหมาย ศิลปะ สังคมศึกษา คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์สำหรับผู้เรียนทุกคน ไม่ว่าหญิงหรือชายเพื่อให้เด็กและเยาวชนสามารถเติบโตเป็นพลเมืองดีได้ตระหนักและปฏิบัติตนต่อบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อสังคมในสิ่งที่เหมาะสม รวมถึงพัฒนาทันอารยประเทศสืบไป

ลักษณะของความเป็นพลเมืองดีเป็นอย่างไร

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของสังคมไทยในปัจจุบัน ประชาชนเกิดความขัดแย้งอันเกิดจากอุดมการณ์ทางความคิด มีสาเหตุจากที่คนไทยขาดการปลูกฝังเรื่องความเสมอภาค สิทธิและเสรีภาพที่ถูกต้อง สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการปลูกฝังค่านิยมประชาธิปไตยในสังคมไทยทุกระดับตั้งแต่ครอบครัว สถาบันการศึกษา ชุมชน สังคม กลุ่มต่างๆ ซึ่ง “พลเมือง” ของระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยที่ดีนั้นพัฒนาได้ไม่ยาก หากทุกคนช่วยกันรักษาและลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง เพราะพลเมืองที่ดีจะเป็นผู้นำประโยชน์ให้แก่ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ประเทศชาติ และสังคมโลก กล่าวคือประเทศใดก็ตามที่มีพลเมืองดีเป็นจำนวนมาก ประเทศนั้นย่อมมีแต่ความสงบสุขและเจริญก้าวหน้า ดังนั้นถ้าบุคคลตระหนักถึงความสำคัญได้แล้วนั้นก็สมควรจะพัฒนาตนเองให้มีคุณลักษณะดังกล่าวด้วย ซึ่งแนวทางของสุมน อมรวิวัฒน์ (2519 : 238) ได้จัดลักษณะที่สำคัญเพื่อคุณสมบัติพลเมืองที่ดีได้ดังนี้ 1. มีความเข้าใจในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย รู้จักสิทธิและหน้าที่ปฏิบัติตนตามกฎหมายบ้านเมือง 2. เป็นผู้มีคุณธรรม มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและสามารถที่จะถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน 3. เป็นผู้จัดระบบชีวิตของตนเองได้อย่างเหมาะสม รู้จักใช้จ่ายพอเหมาะกับรายได้ รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และปรับตนเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ 4. เป็นผู้มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ 5. เป็นผู้ที่รักความสงบ มีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น มีวิจารณญาณที่พิจารณาตัดสินว่าสิ่งใดชั่วและมีเหตุผล 6. เป็นผู้ใฝ่ใจศึกษาหาความรู้อยู่เป็นนิตย์ เพื่อนำมาปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น สอดคล้องกับ Ellis (1995 : 303) กล่าวไว้ว่า การเตรียมผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีความตระหนักและเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อเรื่องต่างๆ เป็นสำคัญ และได้ระบุเป็นเป้าหมายการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดีที่สะท้อนให้เห็นคุณลักษณะบางประการของความเป็นพลเมืองดี ดังนี้ 1. ความตระหนักต่อสถานภาพและการมีศักดิ์ศรีของผู้อื่น 2. สนใจปฏิบัติตามกฎหมายและรับรู้โดยชอบธรรมของผู้อื่น 3. มีความรู้ของหลักการทำงานและระบบโครงสร้างฝ่ายบริหารบ้านเมือง 4. มีส่วนร่วมส่งเสริมประชาธิปไตยของประชาชน 5. มีความเข้าใจถึงปัญหาสำคัญๆ ของโลกที่เกี่ยวกับประชาชน ทั้งในระดับนานาชาติและท้องถิ่น 6. มีการตัดสินใจในทิศทางที่มีเหตุผล

กล่าวได้ว่าลักษณะของพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยคือ บุคคลที่จะอยู่ร่วมในสังคมประชาธิปไตยจะต้องตระหนักในคุณค่าและศักดิ์ศรีของตนเองและผู้อื่น เป็นผู้มีความรู้ ใช้ปัญญาพิจารณาเลือกปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ตนเองและสังคมส่วนรวม และสอดคล้องกับหลักธรรม วัฒนธรรม ประเพณีที่ดีงาม ตลอดจนหน้าที่ตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้และต้องเป็นผู้สามารถควบคุมตนเองได้หรือมีวินัยในตนเองนั่นเอง ดังนั้นลักษณะของความเป็นพลเมืองดีคือคุณสมบัติที่สำคัญของประชาชน ในการสร้างคนให้มีการใช้ชีวิต วิธีคิด วิธีทำงาน ให้สอดคล้องกับระบอบการเมืองการปกครองนั่นเอง

ความเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย

การปกครองในวิถีประชาธิปไตย คือ ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศรูปแบบหนึ่ง โดยยึดเสียงข้างมากของพลเมืองอันมีหลักการจากผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ซึ่งพลเมืองดังกล่าวอาจใช้อำนาจของตนด้วยตนเองหรือผ่านผู้แทนที่เลือกไปใช้อำนาจแทน เช่น ระบบการทำหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น ดังนั้นระบอบประชาธิปไตยที่ว่าพลเมืองทุกคนในชาติร่วมกันพิจารณากฎหมายและการปฏิบัติของรัฐ และกำหนดให้พลเมืองทุกคนมีโอกาสแสดงความยินยอมและเจตนาของตนเท่าเทียมกันหากต้องการพัฒนาบ้านเมืองและประเทศชาติให้เกิดคุณภาพในทิศทางเดียวกันได้นั้น จำเป็นต้องสร้าง “ความเป็นพลเมือง” ให้ประชาชนสามารถแสดงบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของตนเองต่อสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข สอดคล้องกับกระมล ทองธรรมชาติ (2533: 17) กล่าวถึงพฤติกรรมประชาธิปไตยที่เอื้อต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยว่าจะต้องมีลักษณะดังนี้

1. เคารพในความเป็นบุคคลและการตัดสินใจของผู้อื่น
2. ให้สิทธิ เสรีภาพ และเปิดโอกาสให้ผู้อื่นใช้ความคิดของเขาเองอย่างอิสระในการตัดสินใจ
3. มีใจกว้าง รู้จักรับฟังผู้อื่น และพิจาณาด้วยความเป็นธรรม
4. สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นเพื่อส่วนรวม และมีขันติธรรม

5. ยึดหลักเหตุผลในการตัดสินใจ

6. มีความคิดเป็นของตนเองและกล้าที่จะแสดงความคิดเห็น

7. มีความรับผิดชอบในการกระทำของตน และยอมเสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมได้ตามโอกาสที่เหมาะสม และมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม

8. รู้จักการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี

ยุทธนา วรุณปิติกุล และสุนิตา เริงจิต (2542 : 43-44) กล่าวไว้ว่า ความเป็นพลเมืองดีคือผู้ที่รักชาติบ้านเมือง และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ โดยความหมายของคำว่ารักชาตินั้นในพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง มีวิธีแสดงความรักชาติจริงจังมีอยู่พอสรุปเป็นหัวข้อได้โดยสังเขปดังนี้

1. เอื้อเฟื้อแก่คนสัญชาติเดียวกัน

2. ต้องไม่ประทุษร้ายต่อคนสัญชาติเดียวกัน

3. ต้องประพฤติตนเป็นพลเมืองดี มีความเคารพต่อพระราชกำหนดกฎหมาย ไม่ประพฤติสิ่งใดที่จะทำลายสาธารณสุขเลย การประพฤติเป็นพลเมืองดีจึงจัดว่าเป็นวิธีแสดงความรักชาติอย่างหนึ่ง

4. ความเต็มใจเสียสละให้แก่ชาติ มุ่งความรวมทั้งการเสียภาษีอากร ทั้งการออกทุนทรัพย์บำรุงสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองและสาธารณชน อีกทั้งการยอมสละเวลาและความสุขของตนเพื่อทำการให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองด้วย กิจการที่กล่าวมานี้เรียกรวมว่า "กรณียะ" คือ กิจการที่เป็นหน้าที่ควรกระทำและเป็นสมบัติอย่างหนึ่งของพลเมืองดี

5. ต้องรู้จักรักและสงวนชาติ คือ ต้องไม่ยอมให้ใครทำลาย ไม่ยอมให้ใครแย่งถิ่นที่ตั้งของชาติ ใครมารานรุกแดนของเรา เราต้องต่อสู้ต้านทานจนสุดกำลัง ถึงแม้จะต้องเสียเลือดเนื้อหรือชีวิตก็ต้องยอมเสีย เพื่อสงวนชาติไว้ให้เป็นมรดกแก่บุตรหลานของเราสืบไปจนได้

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง (2558: 12-13) ได้กล่าวไว้ว่า พื้นฐานความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยมีหลัก 3 ประการ คือ

1. เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทุกคนเกิดมามีคุณค่าเท่ากันมิอาจล่วงละเมิดได้ การมีอิสรภาพ ความเสมอภาค การยอมรับในเกียรติภูมิของแต่ละบุคคลโดยไม่คำนึงถึงสถานภาพทางสังคม ยอมรับความแตกต่างของทุกคน

2. เคารพสิทธิ เสรีภาพ และกฎหมาย กติกาของสังคมเป็นธรรม โดยให้ความสำคัญต่อสิทธิ เสรีภาพ มีกฎกติกาที่วางอยู่บนความยุติธรรมและชอบธรรม มีหลักนิติรัฐในการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพมิให้ถูกละเมิด

3. รับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม โดยตระหนักถึงบทบาท หน้าที่ของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่มุ่งเน้นเนื้อหาที่มีคุณลักษณะสำคัญในหน้าที่และความรับผิดชอบของตนเองต่อสังคมในการดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม ช่วยเกื้อกูลกันใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหาด้วยเหตุและผล

Dewey (1976: 81-99) กล่าวถึงพฤติกรรมของบุคคลที่เป็นบุคคลประชาธิปไตย 3 ลักษณะดังนี้

1. การเคารพซึ่งกันและกัน ได้แก่ การเคารพในสิทธิและเสรีภาพซึ่งกันและกัน การเคารพในความคิดและการกระทำของบุคคลอื่น การกล้าแสดงความคิดเห็นและแสดงออกมาโดยไม่ล่วงเกินผู้อื่น

2. การแบ่งปัน ร่วมมือ และการประสานงานกัน ได้แก่ การอาสารับทำงานตามความสามารถ การให้ความร่วมมือตามอัตภาพ การประสานงานและทำงานตามแผนที่ได้มีมติร่วมกัน

3. การมีความเชื่อมั่นในวิธีการทางปัญญา ได้แก่ การทำงานหรือกิจกรรมใดๆ ด้วยความรอบคอบและใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์

จากที่กล่าวข้างต้น การที่บุคคลเป็นพลเมืองดีได้นั้นต้องเป็นผู้ที่มีทัศนคติ ค่านิยมและความประพฤติที่เหมาะสมดีงามตามสภาพของสังคมนั้นๆ และทำประโยชน์ให้แก่สังคม อันได้แก่ การรู้จักสิทธิหน้าที่ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติที่ตนอาศัย โดยปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง เคารพสิทธิและปฏิบัติตนตามกฎหมายของบ้านเมือง ร่วมมือแก้ปัญหา เสียสละ รับผิดชอบและสร้างประโยชน์ต่อชาติ เป็นผู้ธำรงไว้ซึ่งประเพณีและวัฒนธรรม และมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์หรือหัวหน้าผู้ปกครองประเทศ แสดงบทบาทของหน้าที่ที่สังคมยอมรับ เป็นผู้มีจิตสำนึกในการพัฒนาประเทศและพัฒนาตนให้เป็นผู้มีความรู้ดี มีความประพฤติที่ดีและมีจิตใจที่ดี มีเหตุผลมีความรับผิดชอบ รักษาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีความสำนึก กระตือรือร้นในความสำคัญของการอยู่ร่วมกันและปฏิบัติต่อกันเพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและสังคมนั้น

ขอบเขตและพัฒนาการเรียนรู้ของพลเมืองในแต่ละช่วงวัย

การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการสร้างความเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยนั้น ต้องเริ่มต้นปลูกฝังที่เด็กและเยาวชน ซึ่งถือเป็นอนาคตและกำลังหลักของประเทศชาติที่พร้อมจะเติบโตขึ้นไปสานต่ออุดมการณ์ประชาธิปไตยของประเทศไทย ดังนั้นการหว่านเมล็ดพันธุ์ประชาธิปไตยในเด็กและเยาวชนจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการพัฒนาพลเมืองดีที่พึงประสงค์ โดยจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการจัดกิจกรรมตามขอบเขตขององค์ความรู้และพัฒนาการเรียนรู้ของพลเมืองในแต่ละช่วงวัย ดังนี้ (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา 2556 : 31-38)

1. ระดับปฐมวัย ถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 (อายุ 5 - 7 ปี)

เด็กและเยาวชนมีฐานะเป็นพลเมืองเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ ในฐานะที่เป็นกลุ่มเป้าหมายหนึ่งของหลักสูตรการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ผู้เรียนในระดับปฐมวัยจนถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 (อายุ 5 - 7 ปี) ควรจะมีโอกาสที่จะได้เรียนเกี่ยวกับกฎกติกาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของลักษณะพื้นฐานของสังคมโรงเรียนและบริบทของชั้นเรียน

ตารางที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ความเข้าใจกับความสามารถและทักษะของระดับปฐมวัย ถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2

ความรู้ความเข้าใจ	ความสามารถและทักษะ
- บทบาท สิทธิ หน้าที่ของตนเองที่มีต่อครอบครัว โรงเรียน ชุมชน - การทำงานกลุ่ม - การบำเพ็ญประโยชน์ จิตอาสา - หน่วยงาน องค์กรในท้องถิ่น - กฎ กติกา ข้อตกลง ในการอยู่ร่วมกันในชั้นเรียน โรงเรียน ชุมชน - การเคารพ ยอมรับความแตกต่าง	- การสืบค้นข้อมูล - การสื่อสาร - การทำงานกลุ่ม - การตัดสินใจ - การอยู่ร่วมกัน - ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ - การแก้ปัญหา

2. ระดับประถมศึกษาที่ 3-6 (อายุ 8-11 ปี)

ช่วงวัยเด็กตอนปลายก่อนเข้าสู่ช่วงวัยรุ่น เป็นช่วงเวลาที่ผู้เรียนเริ่มเรียนรู้การอยู่ร่วมกับกลุ่มเพื่อน เรียนรู้ที่จะเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่มซึ่งเป็นคุณลักษณะพื้นฐานที่จะพัฒนาสู่การเป็นพลเมืองดีของสังคม ผู้เรียนในระดับประถมศึกษา ปีที่ 3-6 (อายุ 8-11 ปี) ควรมีโอกาสที่จะได้เรียนที่จะเข้าใจและรับรู้ทัศนะที่แตกต่างกัน สามารถปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ อธิบายความคิดและการตัดสินใจของตนอย่างมีเหตุผล มีค่านิยมพื้นฐานของสังคมประชาธิปไตย เคารพในความหลากหลาย และตระหนักในความสำคัญของการอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนและสังคมตามวิถีประชาธิปไตย

ระดับประถมศึกษาปีที่ 3 - 4

ผู้เรียนควรมีโอกาสที่จะพัฒนาความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมาย กติกา อำนาจ การปกครอง เสรีภาพ การร่วมคิดร่วมตัดสินใจ สิทธิและความรับผิดชอบสื่อ และแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอื่นๆ ในระดับที่เหมาะสม ผู้เรียนสามารถที่จะพัฒนาทักษะและค่านิยมต่างๆ ที่สอดคล้องกับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่เหมาะสมตามวัย

ระดับประถมศึกษาปีที่ 5 - 6

ผู้เรียนควรมีโอกาสที่จะพัฒนาความเข้าใจแนวความคิดเรื่องการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยในบริบทของชุมชนท้องถิ่น ประเทศ และภูมิภาคอาเซียน ได้พัฒนาทักษะที่ทำให้สร้างความเป็นพลเมืองที่แข็งขันตื่นตัวในบริบทต่างๆ ที่กล่าวมา ผู้เรียนควรได้เรียนรู้สาระที่เกี่ยวกับกระบวนการทางการปกครองและประชาธิปไตย เพื่อนำไปใช้ในการทำความเข้าใจและติดตามข่าวสารในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ประเทศ ภูมิภาค และโลก นอกจากนี้ผู้เรียนควรได้รับประสบการณ์ตรงในการเข้าร่วมกิจกรรมภาคปฏิบัติ ในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อเสริมสร้างสำนึกความเป็นพลเมือง

ตารางที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ความเข้าใจกับความสามารถและทักษะของระดับประถมศึกษาที่ 3-6 (อายุ 8-11 ปี)

ความรู้ความเข้าใจ	ความสามารถและทักษะ
- โครงสร้างการเมือง การปกครอง ในระดับท้องถิ่น ประเทศ และภูมิภาคอาเซียน - สิทธิขั้นพื้นฐาน หน้าที่ตามกฎหมาย การปกป้องสิทธิ และการละเมิดสิทธิ - กฎหมายในชีวิตประจำวัน - อัตลักษณ์และความหลากหลายในชุมชน / อาเซียน - สำนึกสาธารณะ - การแสดงออกและการมีส่วนร่วมทางการเมือง - การเลือกตั้ง ทั้งระดับโรงเรียน ท้องถิ่น ประเทศ - นโยบายสาธารณะ ในระดับโรงเรียน ชุมชน ประเทศ และภูมิภาคอาเซียน	- การสืบค้นข้อมูล - การทำงานกลุ่ม - การสื่อสาร - การรู้จักตัวตนและการแสดงความคิดเห็น - การคิดวิเคราะห์ - ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ - การแก้ปัญหา - การมีส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจ - การรู้จักตัวตนและการอยู่ร่วมกัน - การมีใจกว้าง / การมีเมตตาจิต

3. ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (อายุ 12-14 ปี)

การเปลี่ยนผ่านจากโรงเรียนประถมศึกษาไปสู่มัธยมศึกษาเกิดขึ้นพร้อมกันกับพัฒนาการสำคัญของผู้เรียน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ และสังคม ผู้เรียนในวัยนี้เริ่มเข้าสู่ช่วงวัยรุ่นตอนต้น ซึ่งเป็นช่วงวัยที่ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นสนใจในเรื่องราวที่ขยายไปไกลกว่าชุมชน และมีความสนใจในประเด็นที่กว้างขึ้น และซับซ้อนมากขึ้น

ผู้เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 (อายุ 12-14 ปี) ควรได้พัฒนาความตระหนัก และนอกจากนั้นความสนใจที่กว้างขึ้นในเรื่องความเป็นพลเมือง ผู้เรียนควรได้พัฒนาความสามารถที่จะคิด ทำ และแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์บนพื้นฐานของความสนใจในชุมชนที่กว้างขึ้นมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัวผู้เรียนควรได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและสรุปความรู้เชื่อมโยงกับแนวคิดที่มีความเป็นนามธรรมสามารถอธิบายประเด็นปัญหาที่ซับซ้อนมากขึ้นได้ ประสบการณ์ที่จัดให้กับผู้เรียนในวัยนี้ควรมีความท้าทายและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น โต้แย้งและแสดงทัศนะของตนเองอย่างมีเหตุผลผู้เรียนควรได้พัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการประยุกต์ใช้ทักษะต่างๆ ในการแสดงออกในฐานะพลเมืองอย่างเป็นอิสระบนพื้นฐานความเป็นประชาธิปไตย ตลอดจนได้รับการพัฒนาความตระหนักในประเด็นทางจริยธรรมและเรียนรู้ประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันระหว่างรัฐ วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา

ตารางที่ 3 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ความเข้าใจกับความสามารถและทักษะของระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 (อายุ 12-14 ปี)

ความรู้ความเข้าใจ	ความสามารถและทักษะ
- อุดมการณ์ประชาธิปไตย และวิถีชีวิตประชาธิปไตย - ความรู้พื้นฐานทางการเมืองการปกครอง - ระบอบการเมืองการปกครอง - ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมาย - ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของไทย - กลไก สถาบัน และกระบวนการทางการเมืองการปกครองของไทยในปัจจุบัน - การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและการได้มาซึ่งสมาชิกวุฒิสภาในปัจจุบัน - การบริหารราชการแผ่นดินของไทยในปัจจุบัน - การเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่น - การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของประชาชนและการพัฒนาการเมืองการปกครองของไทย - ข่าวสารการเมืองการปกครองของไทยและของโลก	- การตั้งคำถามและการแสวงหาคำตอบ - การสืบค้นข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล - การทำงานกลุ่ม - ความเป็นผู้นำ/ผู้ตามและการทำงานเป็นทีม - การแสดงความคิดเห็น - การสื่อสาร - การคิดวิเคราะห์ - การคิดอย่างมีวิจารณญาณ - ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ - การแก้ปัญหา - การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ - การรู้จักตัวตนและการอยู่ร่วมกัน - การรวมกลุ่มทำกิจกรรมด้านการเมือง (Political participation) - ทักษะความเป็นนานาชาติ

4. ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (อายุ 15-17 ปี)

ผู้เรียนในช่วงอายุ 15-17 ปี เป็นช่วงที่กำลังพัฒนาตนเองเพื่อเตรียมความพร้อมสู่อาชีพและการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ผู้เรียนควรได้พัฒนาความตระหนักในฐานะพลเมืองมากยิ่งขึ้น โดยเน้นการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ประยุกต์ใช้ความรู้เชิงมโนทัศน์ เพื่อการวิเคราะห์ สังเคราะห์และประเมินค่า สร้างความเข้าใจและติดตามตรวจสอบข้อมูล ข่าวสาร ทัศนะที่หลากหลายและทำความเข้าใจกับประเด็นทางการเมืองที่ซับซ้อนมากขึ้น

ผู้เรียนควรได้เรียนรู้เกี่ยวกับระบบกฎหมายของประเทศไทยและพื้นฐานความรู้ที่เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญในระบบประชาธิปไตยของไทย ศึกษาการเมืองเอเชียและโลก เพื่อที่จะอธิบายแนวคิดพื้นฐานประชาธิปไตยของประเทศไทย และเรียนรู้อุดมการณ์ทางการเมือง และรูปแบบการเมืองการปกครองในเชิงเปรียบเทียบ เพื่อนำมาใช้วิเคราะห์ ติดตาม และทำความเข้าใจในประเด็นปัญหาระหว่างประเทศรวมถึงประเด็นทางศีลธรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจทางการเมืองในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

ตารางที่ 4 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ความเข้าใจกับความสามารถและทักษะของระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (อายุ 15-17 ปี)

ความรู้ความเข้าใจ	ความสามารถและทักษะ
- อุดมการณ์ประชาธิปไตย และวิถีชีวิตประชาธิปไตย - ระบอบการเมืองการปกครองของไทย และระบอบการเมืองการปกครองเปรียบเทียบ - กฎหมายรัฐธรรมนูญ และกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง - ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของไทย ประเทศในภูมิภาคอาเซียน และโลก - กลไก สถาบัน และกระบวนการทางการเมืองการปกครองของไทยในปัจจุบัน - การเลือกตั้ง และกระบวนการมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชน - รูปแบบ และประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการบริหารราชการแผ่นดินของไทยในปัจจุบัน - นโยบายสาธารณะ ในระดับโรงเรียน ชุมชน ประเทศ และภูมิภาคอาเซียน	- การตั้งคำถามและการแสวงหาคำตอบ - การสืบค้นข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล - การทำงานกลุ่ม - ความเป็นผู้นำ/ผู้ตามและการทำงานเป็นทีม - การแสดงความคิดเห็น และการสื่อสาร - การคิดวิเคราะห์ - การคิดอย่างมีวิจารณญาณ - ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ - การแก้ปัญหาที่ซับซ้อน - การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ - การรู้จักตัวตนและการอยู่ร่วมกัน - การรวมกลุ่มทำกิจกรรมด้านการเมือง (Political participation) - การสื่อสารเพื่อการเมือง ได้แก่ การรณรงค์การประท้วง การจัดเวทีระดมความคิดเห็น - ทักษะความเป็นนานาชาติ

5. ระดับอุดมศึกษา (อายุ 18-21 ปี)

การศึกษาในระดับอุดมศึกษารวมถึงอาชีวศึกษาในรูปแบบต่างๆ มุ่งเน้นไปที่ความรู้และทักษะพื้นฐานในการประกอบอาชีพ และความชำนาญในเชิงวิชาชีพ ดังนั้น การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ควรจัดในเชิงบูรณาการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอุดมศึกษาและอาชีวศึกษา ในฐานะรายวิชาศึกษาทั่วไป (General Education) หรือรายวิชาพื้นฐานและควรจะครอบคลุมด้านความรู้ความเข้าใจและทักษะเพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างคุณลักษณะพลเมืองที่มีศักยภาพและมีความพร้อมในการอยู่ร่วมในสังคมประชาธิปไตย

ตารางที่ 5 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ความเข้าใจกับความสามารถและทักษะของระดับอุดมศึกษา (อายุ 18-21 ปี)

ความรู้ความเข้าใจ	ความสามารถและทักษะ
- ปรัชญาการเมือง และปรัชญาพื้นฐานของประชาธิปไตย - เศรษฐศาสตร์การเมือง การบริหารจัดการทรัพยากรของสังคมที่มีจำกัด ให้เกิดประโยชน์ - ระบบการเมืองการปกครองไทย และการเมืองการปกครองเปรียบเทียบ - กฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง - กฎหมาย เพื่อการบริการสังคม - การจัดการความเปลี่ยนแปลง - การจัดการความขัดแย้งตามแนวทางสันติวิธี - แนวคิดการกระจายอำนาจ และการเมืองภาคประชาชน - วิถีชีวิตประชาธิปไตย	- การตั้งคำถาม การสืบค้นข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล - การติดตามข่าวสารและเหตุการณ์ปัจจุบัน - ความเป็นผู้นำและการทำงานเป็นทีม - การแสดงความคิดเห็น และการสื่อสาร - การคิดวิเคราะห์ - การคิดอย่างมีวิจารณญาณ - ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ - การแก้ปัญหาที่ซับซ้อน - การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ - การอยู่ร่วมกัน - การรวมกลุ่มทำกิจกรรมด้านการเมือง (Political participation) - การสื่อสารเพื่อการเมือง ได้แก่ การรณรงค์ การประท้วง การจัดเวทีระดมความคิดเห็น การจัดเวทีสานเสวนาของพลเมือง - การบริการสังคม - การรับฟัง และการอภิปรายเชิงการเมือง - ความคิดสร้างสรรค์และการคิดเชิงบวก - การแก้ปัญหาและการตัดสินใจ - ทักษะความเป็นนานาชาติ

6. วัยผู้ใหญ่ (อายุ 22 ปี ขึ้นไป)

พลเมืองในวัยทำงานต้องศึกษา และการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียนกลุ่มที่เป็นผู้ใหญ่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะและสมรรถนะความเป็นพลเมืองที่มีความรู้ความเข้าใจอย่างเท่าทัน มีความตระหนักในบทบาทหน้าที่ มีความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆและมีทักษะพื้นฐานเพียงพอที่จะนำไปใช้ในฐานะพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมประชาธิปไตย

ตารางที่ 6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ความเข้าใจกับความสามารถและทักษะของวัยผู้ใหญ่ (อายุ 22 ปี ขึ้นไป)

ความรู้ความเข้าใจ	ความสามารถและทักษะ
- การเมือง การปกครองของไทย ภูมิภาค-สากล ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ การเมือง เศรษฐกิจ - สิทธิและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง : - สิทธิชุมชน - สิทธิผู้บริโภค - สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมือง - การสื่อสารทางการเมือง ได้แก่ การรณรงค์ การประท้วงการจัดเวทีระดมความคิดเห็น การจัดเวทีสานเสวนาของพลเมือง (Civic Dialogue) - แนวคิดการกระจายอำนาจ และการเมืองภาคประชาชน - การแก้ปัญหาและจัดการความขัดแย้งตามแนวทางสันติวิธี - ประเด็นปัญหาที่เป็นข้อขัดแย้ง ปัญหา ของชุมชนและท้องถิ่น ได้แก่ - การปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - เศรษฐกิจชุมชน และการพึ่งพากันทางเศรษฐกิจ - ภูมิปัญญา และการคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น	- การตั้งคำถามและการเปิดประเด็นเพื่ออภิปรายความคิดเห็น - การสืบค้น ติดตามข่าวสารสถานการณ์ ข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล - ความเป็นผู้นำ และการสร้างเครือข่าย - การทำงานเป็นทีม และการทำงานเป็นหมู่คณะ - การแสดงความคิดเห็น การสื่อสาร และการถกเถียงเพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน - การคิดวิเคราะห์ และการคิดเชิงเหตุผล - การคิดอย่างมีวิจารณญาณ - ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ - การแก้ปัญหาและการจัดการความขัดแย้ง - การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ - การรวมกลุ่มทำกิจกรรมด้านการเมือง - ความตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชน และสังคมที่อาศัยอยู่ - ทักษะความเป็นนานาชาติ

แนวทางการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษากับการสร้างความเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย

ปัจจุบันนี้สังคมประชาธิปไตยในประเทศไทยมีการเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคมากมายเพื่อความเท่าเทียมกันมากเกินไปจนลืมหน้าที่ของตนที่ดำรงอยู่จนนำไปสู่ความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ เช่น การประท้วง การวางระเบิด การเผาบ้านเรือนหรือเผาห้างสรรพสินค้า ฯลฯ ทำให้เกิดความเสียหายทั้งทางร่างกายและจิตใจท่ามกลางความขัดแย้งในอุดมการณ์ประชาธิปไตย เราในฐานะครูผู้สอนสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมจะต้องคำนึงถึงแนวปฏิบัติสำคัญที่จะทำให้การจัดการเรียนรู้บรรลุวัตถุประสงค์ สอดคล้องกับ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (2557 : 59-61) ได้เสนอแนวทางปฏิบัติดังนี้

1. ผู้สอนต้องเข้าใจมโนทัศน์ (Concept) สำคัญของรายวิชานี้ นั่นคือ การเข้าใจในจุดเน้นที่เป็นพื้นฐานสำคัญมีจิตเป็นประชาธิปไตย ซึ่งวัตถุประสงค์ของรายวิชานี้ต้องการพัฒนาทักษะ ความสามารถ ค่านิยม และคุณลักษณะ ซึ่งสะท้อนด้วยการปฏิบัติ (Action) ในสถานการณ์ต่างๆ และต้องเน้นให้มีสัดส่วนที่มากกว่าเนื้อหาสาระ

2. การวางแผนการสอนจะต้องเน้นการพัฒนาที่ต่อเนื่อง (Continuous Development) ของกระบวนการคิดกระบวนการสืบค้น กระบวนการแก้ปัญหา รวมทั้งกระบวนการพัฒนาค่านิยม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ ดังนั้น การวางแผนการสอนควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรม ดังนี้

1) ตั้งคำถามด้วยตนเองเพื่อการสืบค้น

2) มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่หลากหลายในการสืบค้นข้อมูล

3) ฝึกการวิเคราะห์โดยใช้ข้อมูลจริง (Real Data)

ในสภาพจริง ทั้งนี้ มีผู้เชี่ยวชาญการสอนสังคมศึกษาหลายท่านเสนอว่าต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สำรวจ (Survey) หรือสัมภาษณ์ จากแหล่งข้อมูลที่เป็นปฐมภูมิ

4) ผู้เรียนทำงานเป็นกลุ่มร่วมกันกับเพื่อน รวมทั้งบุคคลอื่นในชุมชนตามโอกาสและวุฒิภาวะของผู้เรียน โดยการทำโครงงาน/โครงการเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาพื้นที่ในชุมชน

5) นำเสนองาน หรือผลงานด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น จัดอภิปราย ทำป้ายนิเทศ จัดนิทรรศการแสดงบทบาทสมมุติ จัดทำ Video Clip เป็นต้น

3. การสอนหน้าที่พลเมืองต้องเน้นความเชื่อมโยงหรือความเกี่ยวข้อง (Relevant) การลงมือทำ หรือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (Engaging) และเรียนรู้อย่างกระตือรือร้น (Active Learning)

3.1 ความเชื่อมโยง หรือความเกี่ยวข้อง (Relevant) คือ การใช้ประเด็นจริง (Real Issue) ที่เป็นปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับความคิดของคนว่าจะถูก หรือผิด ดี หรือไม่ดี มีคุณค่า หรือไม่มีคุณค่า เพื่อการเรียนรู้ของผู้เรียนจะเชื่อมโยงกับประสบการณ์จริง แต่ในกรณีใช้ประเด็นจริงผู้สอนควรใช้วิจารณญาณ เพราะบางประเด็นอาจมีความอ่อนไหว (Sensitive) ต่อสังคม รวมทั้งควรคำนึงถึงวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียนด้วย

3.2 การลงมือทำ หรือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (Engaging) การเรียนจากประสบการณ์จริง ถือว่าเป็นหลักการสำคัญของการสอนหน้าที่พลเมืองและเป็นที่ยอมรับของนักการศึกษาทั่วโลก ดังนั้น การลงมือทำ (ปฏิบัติ) อย่างต่อเนื่องกับประเด็นจริง (Real Issue) หรือเหตุการณ์จริง ทั้งในระดับครอบครัว ห้องเรียน โรงเรียน หรือชุมชน จึงเป็นสิ่งสำคัญ ตัวอย่างต่อไปนี้ เป็นข้อเสนอแนะในประเด็นจริง หรือเหตุการณ์จริง ที่อาจนำมาใช้กับผลการเรียนรู้ของรายวิชาหน้าที่พลเมืองได้

ตารางที่ 7 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างหัวเรื่องสังคมศึกษากับตัวอย่างการจัดกิจกรรมการสร้างความเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย

หัวเรื่อง	ตัวอย่างการจัดกิจกรรม
ประชาธิปไตยในโรงเรียน	เช่น จัดกิจกรรมในห้องเรียน สภานักเรียน ครู และโรงเรียนรับฟังความคิดเห็นของนักเรียน
การแก้ปัญหา	เช่น จัดกิจกรรมการดูแลสิ่งแวดล้อมและสาธารณสมบัติ
วันสำคัญ / เหตุการณ์สำคัญ	เช่น จัดกิจกรรมการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จัดกิจกรรมวันรัฐธรรมนูญ วันประชาธิปไตยสากล
การรณรงค์	เช่น จัดกิจกรรมรณรงค์การต่อต้านการฉ้อราษฎร์บังหลวง รณรงค์การเลือกตั้ง
การมีจิตสาธารณะ	เช่น จัดกิจกรรมช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่าง ๆ หรือผู้ที่เดือดร้อน การพัฒนาพื้นที่วัดและชุมชน
การยอมรับในความหลากหลายทางวัฒนธรรม	เช่น การทำแบบวัดเจตคติ การทำวิจัยเกี่ยวกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม กิจกรรมเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมของประเทศเพื่อนบ้าน

3.3 เรียนอย่างกระตือรือร้น (Active) การเรียนอย่างกระตือรือร้น ก็คือ การเรียนที่ผู้เรียนต้อง “ทำ” หรือ “do” ทั้งนี้ การเรียนโดยผ่านการอภิปราย (Discussion) เป็นวิธีที่สำคัญในการเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองเพราะการอภิปรายเป็นทักษะที่สำคัญในการเรียนและทักษะของความเป็นพลเมือง (Citizenship skill) เพื่อแสดงออกซึ่งสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การอภิปรายโดยทั่วไปคงไม่ใช่การอภิปรายที่เกี่ยวข้องกับประเด็นความเป็นพลเมือง (Citizenship Discussion) Llewellin Sandie. (2001) นักการศึกษาด้านความเป็นพลเมือง (Citizenship Education) ได้เสนอว่า การอภิปรายที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองควรมีลักษณะ ดังนี้

3.4 การเรียน (Learning) การเรียนรู้เรื่องหน้าที่พลเมืองจะมีประสิทธิภาพ ต่อเมื่อมีบรรยากาศของห้องเรียนที่มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ไม่มีบรรยากาศของการใช้อำนาจ หรือทำให้ผู้เรียนเกิดความไม่สบายใจกลยุทธ์สำคัญที่จะทำให้ผู้เรียนในบริบทของสังคมไทยเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพคือ กลุ่มใหญ่

2. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนกำหนดกติกาในการทำงาน คุณภาพของงาน ประเด็นการอภิปราย

1. จัดการทำงานเป็นกลุ่มเล็ก เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นได้ทั่วถึงกว่าการทำงานในหรือประเด็นที่จะศึกษาตลอดจนการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อที่ผู้เรียนเกิดความรู้สึกว่าการเรียน หรือการทำงานนั้นมีความหมายและมีคุณค่า จะได้ทำงานอย่างต่อเนื่องและตั้งใจ (Engaging)

3. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนแสดงความคิดเห็นและเมื่อมีข้อสรุปความคิดเห็นของทุกคนควรจะอยู่ในข้อสรุปนั้น ๆ ด้วย

4. ครูควรสร้างความรู้สึกว่าการประสบความสำเร็จ คือ การเรียนรู้ หรือการทำงาน โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ เป็นรางวัลที่น่าภูมิใจ

5. ครูควรคำนึงถึงการเรียนรู้หลาย ๆ รูปแบบ (Learning Style) ของผู้เรียน การจัดกิจกรรมจึงควรมีหลากหลาย เช่น การสาธิต การตอบคำถาม การอภิปราย การค้นคว้าวิจัย การทำโครงการ การสำรวจการแก้ปัญหา การใช้เกม การแสดงบทบาทสมมติ การใช้สถานการณ์จำลอง การใช้กรณีศึกษา (Case Study) โดยมีการทำงานกลุ่มเล็กและรายบุคคล

6. กรณีการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการควรจัดให้ครบขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง แต่ครูผู้สอนก็อาจนำบางขั้นตอนมาจัดกิจกรรมแยกได้ เช่น กิจกรรมการวิเคราะห์และการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นกิจกรรมที่อยู่ในขั้นตอนของกระบวนการจัดการเรียนรู้หลายรูปแบบสามารถนำมาจัดเป็นกิจกรรมแยกออกมาได้ตามความเหมาะสม เป็นการฝึกความสามารถในการวิเคราะห์ หรือการจัดการกับข้อมูลต่าง ๆ แก่ผู้เรียนและการแก้ปัญหาจากระดับง่ายไปหาระดับที่ซับซ้อนขึ้น

7. ครูควรมีการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาในการจัดการเรียนรู้เพื่อสะท้อนการปฏิบัติของผู้เรียนในสภาพจริง ทั้งนี้ การวัดและประเมินหน้าที่พลเมืองต้องมีการประเมินภาระงานที่เกี่ยวกับกิจกรรมให้ผู้เรียนปฏิบัติ การสร้างลักษณะนิสัย รวมทั้งกระบวนการทำงานและคุณภาพงานด้วยวิธีการและเครื่องมือการวัดและประเมินผลที่หลากหลาย

บทสรุป

การจะเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยของมนุษย์นั้น ประชาชนจำเป็นต้องเห็นคุณค่าเรื่องสิทธิหน้าที่ เสรีภาพและเสมอภาคในการทำความเข้าใจ รวมทั้งลงมือปฏิบัติให้มีวิถีชีวิตตามคุณลักษณะของบุคคลที่เป็นประชาธิปไตย โดยจะต้องอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข กล่าวคือหากจะกระทำการใดๆ ต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมายหรือกฎระเบียบที่สังคมวางไว้ โดยไม่ล่วงละเมิดสิทธิ เสรีภาพของผู้อื่น มีความเคารพซึ่งกันและกันทั้งทางกาย วาจา และใจ มีการแบ่งปัน การทำงานร่วมกันมีเหตุผลในการทำงาน นอกจากนี้ผู้สอนสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมต้องหาแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับโลกยุคใหม่ที่มีความเป็นพลวัตร เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ รวมถึงการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง เคารพสิทธิ เสรีภาพของการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น เช่น การยอมรับฟังความคิดเห็น ความรับผิดชอบ ความมีวินัย ความมีภาวะผู้นำและผู้ตาม ความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและส่งเสริมหลักประชาธิปไตยให้กับผู้เรียนทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเห็นว่าตนเองมีส่วนในการรับผิดชอบต่อสังคมไทยและสังคมโลก มีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาอันนำไปสู่ความมีระเบียบของสังคมที่มีความสุข

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

กระมล ทองธรรมชาติ. (2533). "ประชาธิปไตย: ความหมายและความเป็นมา," ท้องถิ่น. 31(1), 1-2.

ยุทธนา วรุณปิติกุล และสุนิตา เริงจิต (2542). สำนึกพลเมือง: ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.

วิจารณ์ พานิช (2555). วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ ในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

สาโรช บัวศรี. (2541). พื้นฐานการเมืองและการปกครองไทย. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง. (2558). คู่มือพลเมืองดีวิถีประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง.

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2556). กรอบแนวคิดหลักสูตร : การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท เทคนิค อิมเมจ จำกัด.

________. (2557). แนวทางการจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง. กรุงเทพฯ : บริษัท เทคนิค อิมเมจ จำกัด.

สุมน อมรวิวัฒน์. (2519). การสอนสังคมศึกษาในชั้นประถมศึกษา. กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Dewey, John. (1976). Democracy and Education. New York : The Macmillan Company.

Ellis, A. (1995). Teacher and Learning Elementary Social Studies. (5th ed.) Boston : Allyn and Bacon.

Llewellin, Sandie. (2001). "Planning Lessons and Schemes of work," Learning to Teach Citizenship in the Secondary School.(2 nd ed.) Edition edited by Liam Gearon, London : Routledge.